

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ

Позігун І. О.

Метою статті є аналіз та характеристика міжнародних механізмів захисту прав дітей на прикладі європейських інституцій. Проаналізовані міжнародні нормативно-правові документи, які спрямовані на забезпечення прав дітей та які ратифіковані державними органами нашої країни для подальшого практичного застосування у правовій площині захисту основних інтересів дітей. Автором визначені основні права дитини. Доведено, що Конвенція ООН про права дитини є основним систематизованим нормативним актом, що містить основні права дитини.

Визначені основні міжнародні правові механізми захисту прав неповнолітніх, шляхом деталізації організаційно-правових інститутів, серед яких провідне місце займає: Комітет ООН по правах дитини, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Організація Об'єднаних Націй з питань науки, освіти і культури (ЮНЕСКО).

Встановлено, одним з важливих способів захисту прав дітей є судовий захист. Наголошено на тому, що саме Європейський Суд з прав людини є тим міжнародним механізмом, що вирішує справи по суті, де одним з суб'єктів чиї права були порушені виступають діти або їх представники.

Акцентовано увагу на тому, що ефективність норм міжнародного права залежить від правових механізмів, які здатні забезпечити їх дотримання, якщо політика держави та її правова система забезпечує, ратифікує та втілює в життя громадян міжнародні норми права, то міжнародні стандарти захисту прав дитини будуть дієвими при вирішенні конкретної справи на її благо.

В стаття розмежовується та роз'яснюються міжнародне нормативно-правове забезпечення захисту прав дітей, дослідити наявність міжнародних механізмів спрямованих на захист прав неповнолітніх, встановити роль судового захисту прав дітей на прикладі Європейського Суду з прав людини.

В статті також запропонований механізму вдосконалення захисту прав дітей, з урахуванням вивчення міжнародного досвіду.

Ключові слова: захист прав дітей, Європейський Суд з прав людини, міжнародні документи, європейські інституції захисту.

Pozigun I. O. International standards for the protection of children's rights

The purpose of the article is to analyze and characterize international mechanisms for the protection of children's rights on the example of European institutions. International legal documents aimed at ensuring children's rights are analyzed and which are ratified by the state bodies of our country for further practical application in the legal sphere of protection of the basic interests of children. The author defined the basic rights of the child. It has been proven that the UN Convention on the Rights of the Child is the main systematized regulatory act containing the basic rights of the child.

The main international legal mechanisms for the protection of the rights of minors have been determined, by detailing the organizational and legal institutions, among which the leading place is occupied by: Committee on the Rights of the Child, Children's Fund (UNICEF), World Health Organization (WHO), United Nations Scientific, Educational and Cultural Organization (UNESCO).

It has been established that one of the important ways of protecting children's rights is judicial protection. It was emphasized that the European Court of Human Rights is the international mechanism that decides cases on the merits where children or their representatives are one of the subjects whose rights have been violated.

Attention is focused on the fact that the effectiveness of the norms of international law depends on the legal mechanisms that are able to ensure their compliance, if the policy of the state and its legal system ensure, ratify and implement international norms of law in the lives of citizens, then international standards for the protection of the child's rights will be effective when a specific case is resolved for the child's benefit.

In the article розмежовується та explained international normatively-legal providing of protection of rights for children, to investigate the presence of international mechanisms of the rights for minor sent to defence, set the role of judicial protection of rights for children on the example of Європейського Суду з прав людини.

In the article also offered to the mechanism of perfection of protection of rights for children, taking into account the study of international experience.

Key words: protection of children's rights, European Court of Human Rights, international documents, European protection institutions.

Постановка проблеми та її актуальність.

Одним з пріоритетних напрямків нашої держави є розвиток механізмів захисту прав дітей, вдосконалення кадрового складу та розбудова потенціалу суб'єктів захисту прав неповнолітніх для забезпечення інтересів та благополуччя дитини, дотримуючись національних та міжнародних стандартів. Слід зазначити, що держава звертає увагу безпосередньо й на структурні підрозділи Національної поліції України, оскільки поряд з іншими суб'єктами захисту прав дітей, поліція займає одне з провідних місць у цій системі.

У будь-яких правовідносинах де є діти, важливо звертати увагу на коректне дотримання їх прав та інтересів, надання ефективної допомоги у разі потреби, вміння правильно реагувати на звернення, учасником якого може бути дитина, вміння та коректно спілкуватися з різними категоріями дітей, уникати конфліктних ситуацій. Діти потребують особливої уваги, тому що вони є найменш захищеними, залежать від рішень дорослих, непоодинокі випадки, коли вони не можуть самостійно звернутися по допомогу внаслідок порушення їх прав, оскільки не мають навичок та розуміння щодо захисту своїх інтересів.

Діти – відіграють важливу роль у розбудові нашої держави. Саме з цією віковою групою суспільство пов'язує своє сучасне та майбутнє. Тому органи державної влади повинні приділяти значну увагу правовому регулюванню захисту прав дітей. Національне законодавство України з питань забезпечення прав дитини, що передбачені Конвенцією ООН про права дитини розвивається доволі повільно. Необхідна трансформація законодавства у цьому напрямку враховуючи потреби дитини, запозичувати міжнародно-правові норми, оскільки в нашій державі переважно застарілі форми роботи, які є неефективними і не дають результатів, застаріла нормативна база, відсутність єдиного ставлення та підходу до питання захисту дитини тощо. Для нас досвід європейських країн є важливий, оскільки інтереси дітей завжди потребують особливої уваги.

Ратифікуючи міжнародно-правові акти, ми можемо врахувати позитивний досвід та отримати знання з питань забезпечення та захисту прав дитини, механізмів міжвідомчої взаємодії, механізмів на випадки реагування порушення прав дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Предмет даного дослідження частково висвітлено у працях українських правознавців. Так, П.М. Рабінюк здійснив аналіз рішень Європейського Суду

з прав людини за ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1]. С. Солоткий деталізував місце та роль суддів Європейського суду з прав людини в системі права України, охарактеризував інтеграційний процес України в Європейському Співтоваристві [2, с. 45]. Красицька Л.В. звернула увагу на захист сімейних прав дитини Європейським Судом з прав людини, з'ясувала позицію Європейського суду з прав людини щодо окремих порушень прав дитини [3, с. 266]. В.М. Стешенко здійснив докладний аналіз норм універсального міжнародного права, права Ради Європи і національного законодавства України про правовий захист прав дітей та підлітків, розглянув міжнародний досвід щодо захисту прав дітей та підлітків [4, с. 300]. Ю.О. Трестер вивчав питання ефективності міжнародних механізмів захисту прав дітей, розглянув випадки порушення прав дітей [5]. П.І. Пархоменко дослідив та узагальнив рішення Європейського Суду з прав людини, які охоплюють різні сфери захисту прав дитини, провів аналіз та розкрив особливості прав дитини в системі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, визначив їх специфіку та особливе місце в міжнародному механізмі по захисту прав дитини [6, с. 76].

Однак, наведені дослідження або частково розкривають особливості міжнародних стандартів захисту прав дітей або не враховують положення оновленого міжнародного та національного законодавства, у цій сфері. На сьогодні існує потреба в дослідженні та деталізації міжнародних нормативно-правових актів які спрямовані на забезпечення та захист прав дітей, дослідженні міжнародних механізмів захисту прав неповнолітніх, шляхом деталізації організаційно-правових інститутів.

Метою цієї статті є тлумачення міжнародного нормативно-правового забезпечення захисту прав дітей, дослідити наявність міжнародних механізмів спрямованих на захист прав неповнолітніх, встановити роль судового захисту прав дітей на прикладі Європейського Суду з прав людини.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні механізми захисту прав дитини – це спеціалізовані установи й організації, які безпосередньо здійснюють захист їх прав. На сьогоднішній день у світі існують досить розгалужені інструменти та механізми захисту прав дітей, які поширюються на ті держави світу, які є учасницями відповідного міжнародного договору, щодо захисту прав дитини.

Дитина є суб'єктом правовідносин, оскільки володіє певним об'ємом прав та обов'язків.

Підтримаємо думку О.В. Ковальнової, що на сьогодні в Україні основні підходи до осмислення й реалізації прав дітей, визначені міжнародним та вітчизняним законодавством, істотно змінюється. Це пов'язано з багатьма факторами: посиленням уваги з боку держави до інтересів дитини, удосконаленням механізму контролю за дотриманням чинного законодавства у сфері охорони дитинства, розвитком інституцій соціально-правового захисту дітей тощо [7, с. 428].

Варто звернути увагу, що перелік основних прав дітей систематизовані в основному міжнародно-правовому документі – в Конвенції ООН про права дитини. Конвенція ООН про права дитини, є основним документом, що визначає правові стандарти у сфері захисту прав дитини, була ратифікована Україною ще 27 лютого 1991 року і набула чинності 27 вересня 1991 року.

Головний акцент Конвенції передбачає, що держави, які прийняли та ратифікували зміст Конвенції повинні поважати всі права дитини, закріплені цим міжнародним правовим актом, яка перебуває в межах її юридичної площини, без будь-яких проявів дискримінації [8].

Хочемо звернути увагу на основні права дитини відповідно до міжнародних документів:

- право на життя, виживання і вільний розвиток;
- право на ім'я та на набуття громадянства;
- право знати своїх батьків та користуватися батьківською турботою;
- право не розлучатися з батьками наперекір їх бажанням;
- право на возз'єднання з сім'єю, яка перебуває в іншій державі;
- право залишати країну та повертатися у свою країну;
- право на захист у випадку незаконного перетину та повернення з-за кордону;
- право вільно висловлювати свої думки з усіх питань;
- право на волю думки, совісті, релігії;
- право на повну інформацію, яка сприяє благополуччю дитини;
- право користуватися благами соціального забезпечення;
- право користуватися послугами системи охорони здоров'я;
- право на освіту;
- право на захист від економічної експлуатації;
- право на захист від незаконного зловживання наркотичними засобами та психотропними речовинами, від всіх форм сексуальної експлуатації.

Всі вищезазначені нами права дитини закріплені в міжнародно-правових актах та ратифіковані нашою державою, тобто їх положення відображені в національному законодавстві. В свою чергу ратифікувавши міжнародні договори, наша країна повинна звітувати про приведення національного законодавства до вимог Конвенції ООН про права дитини, а Комітет ООН з прав дитини здійснює спостереження з відповідними зауваженнями та конкретними рекомендаціями. Таким чином, можна простежити вплив міжнародних стандартів на формування політики в нашій державі.

Крім того, до міжнародних документів, які спрямовані на забезпечення та захист прав дітей, слід віднести:

– *Конвенція про обмеження нічної праці дітей та підлітків на непромислових роботах, 1946 р.* – «встановлює часові обмеження нічної праці неповнолітніх на непромислових роботах»;

– *Конвенція про стягнення аліментів за кордоном, 1956 р.* – «встановлює спрощену процедуру стягнення аліментів на користь дитини, у тому випадку коли позивач і відповідач проживають у різних країнах»;

– *Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом, 1975 р.* – «дитина народжена поза шлюбом повинна забезпечуватися батьком й матерю так само, як і дитина, яка народжена в шлюбі»;

– *Конвенція про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення, 1993 р.* – «створення гарантій для того, щоб міждержавне усиновлення відбувалось в найкращих інтересах дитини»;

– *Конвенція про контакт з дітьми, 2003 р.* – «забезпечення прав дитини на спілкування з одним з батьків або близькими родичами, які проживають окремо»;

– *Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, 2007 р.* – «захист прав дітей, які стали жертвами сексуального насильства та сексуальної експлуатації»;

– *Декларація прав дитини, 1959 р.* – «дитині, незалежно від кольору шкіри, мови, статі, віри, законом повинен бути забезпечений соціальний захист, надані умови та можливості, що дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально та духовно»;

– *Конвенція ООН про права дитини, 1989 р.* – «закріплює політичні, економічні, соціальні, культурні права дітей до їх повноліття, забезпечує право дитини на захист цих прав та створення для цього необхідних умов».

Вважаємо за необхідне охарактеризувати міжнародні правові механізми захисту прав неповнолітніх, шляхом деталізації організаційно-правових інститутів. Варто пам'ятати, що за правовим захистом своїх прав до міжнародних установ, громадяни нашої держави можуть звернутися тільки після використання всіх національних засобів правового захисту. Ст. 55 Конституції України: «Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» [9].

– *Комітет ООН по правах дитини* [10].

Комітет по правах дитини діє згідно ст. 43 Конвенції про права дитини. Основна мета Комітету – розгляд питань та контроль діяльності Держав-учасниць щодо захисту прав дітей, які взяли на себе зобов'язання працювати у цьому напрямку згідно з Конвенцією про права дитини. Комітет розглядає та заслуховує доповіді Держав-учасниць з приводу досягнутого прогресу діяльності останніх у здійсненні та реалізації захисту прав та інтересів дітей закріплених у Конвенції 1989 р. У випадку надходження інформації, незалежно від того чи це була індивідуальна чи колективна, з приводу порушення прав та інтересів передбачені цією Конвенцією, вищезазначений комітет повинен розглядати ці повідомлення. Вимога для розгляду – ці особи повинні знаходитися під юрисдикцією Держави-учасниці, при чому повідомлення можуть надходити або від особи особисто, права якої були порушені, або від її імені її представниками. На сьогоднішній день Україна здійснює співробітництво з Комітетом ООН по правах дитини.

– *Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ)* [11].

Одне з провідних місць у системі ефективного захисту прав та інтересів неповнолітніх займає Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ). Вона є лідером у цьому напрямку, здійснює свою діяльність більше ніж у 190 країнах світу. Основна мета – підтримувати дитину шляхом захисту її прав з моменту народження й до початку її дорослого життя.

Вищезазначена організація має світовий авторитет та залучена підтримкою з боку державних органів влади, наукових та громадських організацій, закладами охорони здоров'я та освіти, волонтерами, особами, які займаються підприємницькою діяльністю тобто усіма тими хто не байдужий до майбутнього дітей та котрі можуть й хочуть допомагати у вирішенні їх проблем. Допомога може здійснюватись шляхом надання фінансової

підтримки, внесення пропозицій до законодавства щодо вдосконалення нормативно-правових актів, які містять норми щодо захисту прав неповнолітніх для більш ефективного регулювання правовідносин, де виступають неповнолітні, інформують фонд про наявні проблеми в дитячому середовищі. Дитячий фонд ООН відкрив своє представництво у Києві у 1997 році.

– *Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ)* [12].

Діяльність вищезазначеної організації спрямована на вирішення проблемам охорони здоров'я у світовому масштабі. Особливе значення приділяють також сприянню й розвитку механізмів охорони здоров'я матері і дитини, застосування заходів спрямованих до гармонічного життя людства у цілому. Україна є учасником Статуту ВООЗ з 3 квітня 1948 р.

– *Організація Об'єднаних Націй з питань науки, освіти і культури (ЮНЕСКО)*[13].

ЮНЕСКО заохочує розвиток народної освіти і поширення культури, пропонуючи методи освіти, найбільш прийнятні для виховання у дітей всього світу почуття відповідальності вільної людини. Україна є членом ЮНЕСКО з 12 травня 1954 р.

Особливу увагу хочемо звернути на міжнародний судовий захист прав дитини, практика якого має вагоме пріоритетне значення для національної системи, оскільки є додаткова можливість вирішувати проблеми праворозуміння з якими стикаються правозахисники та громадяни нашої держави з цих питань. Серед міжнародної системи захисту прав дітей провідне місце займає Європейський Суд з прав людини (ЄСПЛ), який є ефективним механізмом захисту, завдяки якому здійснюється реалізація права на справедливе правосуддя та є надзвичайно важливим напрямком із захисту основних інтересів дитини.

Вважаємо, що Європейський Суд з прав людини відповідає належному рівню ефективності. Наша країна є суб'єктом міжнародного права, запозичує та приймає на законодавчому рівні міжнародно-правові норми, наслідком цього громадяни нашої держави окрім використання вітчизняної судової системи можуть звертатися до міжнародних способів захисту, оскільки діяльність та рішення яких реально впливають на забезпечення захисту прав людини по всьому світу. Більш того, українські суди застосовують при розгляді справ практику Європейського Суду з прав людини та практику Європейської комісії з прав людини.

Дитина є специфічним учасником правовідносин у судовому процесі в силу свого рівня зрілості й

віку. Конвенція не містить прямої заборони щодо звернення до ЄСПЛ за захистом своїх прав дитині особисто, тобто не має обмежень щодо віку заявника. Дитина може бути ініціатором, однак на практиці виникають складнощі тому найчастіше це право реалізовує будь-яка інша особа (повнолітній представник або громадська організація).

Головне, на нашу думку, щоб така особа мала практичний досвід у міжнародному судовому процесі, оскільки дитина потребує ефективного правового захисту та питання щодо її порушених прав повинно бути досконально вивчене. Оскільки усі події які відбуваються з неповнолітньою особою можуть її травмувати, враховуючи й ту обставину, що перш ніж звернутися до ЄСПЛ дитина пройшла крізь усі процедури судового захисту національної судової системи. Тому скоріше завершення судової тяганини та прийняття рішення на користь найкращих інтересів дитини позитивно вплине на морально-психологічний стан дитини.

Враховуючи належні міжнародні стандарти захисту прав дітей, все ж таки хочемо наголосити на тому, що велике значення для ефективності захисту прав неповнолітніх насамперед відіграють державні органи влади, які працюють із сім'єю де проживає неповнолітній і мають перший контакт з дитиною. Від їх першочергових заходів, висновків, дій, збирання доказів багато в чому буде залежати обґрунтованість втручання в права дитини з боку держави. Всі наступні інституції не так близько стикаються з першочерговими проблемами та обставинами, які потребують дослідження та втручання в права дитини. Тому доцільно, щоб саме національні органи влади проявили належної ретельності у захисті прав та інтересів дитини.

З урахуванням вище зазначеного міжнародного досвіду, з метою правового регулювання та вдосконалення механізму захисту прав дітей пропонуємо науковій спільноті наступні **висновки**:

– Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та права дитини безпосередньо не закріплює окремі види прав дитини і становить «загальний документ у сфері захисту прав людини», поряд з нею міжнародна спільнота прийняла низку «спеціальних» міжнародних договорів, які серед іншого стосуються різних аспектів захисту прав дитини, зокрема і Конвенцію ООН про права дитини;

– принцип «забезпечення якнайкращих інтересів дитини» є одним із загальних принципів, на якому побудована Конвенція ООН про права дитини, шляхом тлумачення та закріплення цього

принципу у різних документах здійснюється реалізація цього принципу;

– ефективність норм міжнародного права залежить від правових механізмів, які здатні забезпечити їх дотримання, якщо політика держави та її правова система забезпечує, ратифікує та втілює в життя громадян міжнародні норми права, то міжнародні стандарти захисту прав дитини будуть дієвими при вирішенні конкретної справи на її благо;

– наша правова система має необхідність поступового приведення законодавства до норм законодавства Європейського союзу з питань захисту прав дітей, оскільки наявність лише міжнародних механізмів захисту прав дітей не дає підстав стверджувати про їх ефективне використання;

– європейське законодавство приділяє значну увагу щодо поводженню із дитиною, особливо з тією, яка є суб'єктом судового процесу, з урахуванням її віку та особливостей розвитку. Тому законодавча база та організаційні заходи з боку нашої держави та будь-якої іншої, яка ратифікувала міжнародні конвенції, повинні бути направлені на створення умов, які б найменше травмували дитину (незалежно від того, чи дитина перебуває в статусі обвинуваченого, потерпілого, свідка) та які зможуть унеможливити негативний вплив на дитину.

Література

1. Вибрані рішення Європейського суду з прав людини. Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного та місцевого самоврядування Академії правових наук України. Серія II. Коментарі прав і законодавства. Вип.3. Редкол. П. М. Рабінович та ін.

2. С. Солоткий Рішення Європейського суду з прав людини: місце і роль у правовій системі України. Український часопис конституційного права. 2018. № 1. С. 40-48.

3. Л.В. Красицька Захист сімейних прав дитини Європейським Судом з прав людини. *Вісник Донецького національного університету*. Сер. В. Економіка і право. Вип. 2. С. 263-267.

4. В. М. Стешенко. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір. Навч. Посіб. 2-ге вид., змінене. Харків. Право. 2019. С. 392.

5. Ю. О. Трестер. Міжнародні механізми захисту прав дітей. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. № 9, 2013 <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=632>

6. П. І. Пархоменко. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та права дитини. Київ. 2022. ФОП Буря О.Д. С. 76.

7. Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей. Навчально-методичний посібник; Ч.І.Т.В. Журавель, Т.В. Зуб, О.В. Ковальова, Ю.В. Пилипас. Київ. 2019. С. 515.

8. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91 http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021

9. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141 (дата звернення: 08.11.2022 р.)

10. Committee on the Rights of the Child. URL: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/CRCIndex.aspx> (дата звернення: 08.11.2022 р.)

11. Establishment of an International Children's Emergency Fund. Adopted by UN General Assembly

Resolution 57(I) of 11 December 1946. URL: https://www.unicef.org/about/history/files/UN_resolutions_UNICEF_1940s.pdf (дата звернення: 08.11.2022 р.)

12. Constitution of the World Health Organization. Adopted by the International Health Conference held in New York from 19 June to 22 July 1946, (дата звернення: 08.11.2022 р.)

13. UNESCO in brief UNESCO. URL: <https://en.unesco.org/about-us/introducing-unesco> (дата звернення: 08.11.2022 р.)

*Позігун І. О.,
доктор філософії,
викладач кафедри адміністративної
діяльності поліції
Одеського державного університету
внутрішніх справ*